

Papp Rita

Nők Debrecen magisztrátusi jegyzőkönyveiben (1697–1705)¹

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogyan jelennek meg a nők, asszonyok Debrecen 1697 és 1705 közötti magisztrátusi jegyzőkönyveiben. Igen gazdag forrásokról van szó, amelyek bepillantást engednek a korabeli Debrecen életébe, hétköznapijaiba.² E dolgozat célja egy rövid összefoglalást nyújtani azokról a bejegyzésekről, melyek nőkkel kapcsolatosak.

Annak érdekében, hogy a korabeli Debrecen világát még közelebb hozzam az olvasóhoz, többször idézek szó szerint a forrásokból. Az átírásnál a szövegeket igyekeztem archaikus formában megtartani, de az érthetőség kedvéért néhány esetben – pl. az ékezetek, ígékötők, kis- és nagybetűk használatakor, valamint a külön- és egybeírásnál – a mai helyesírás szabályait alkalmaztam.

Ha kezünkbe vesszük ezeket a jegyzőkönyveket, már az első hónapok bejegyzéseinek vizsgálatakor szembetűnik, hogy csak férfi városvezetőket és városi szolgákat sorolnak fel a tisztújításoknál, hasonlóan a kocsmá-, mészárszék-, stb. bérlőkhöz és nagyobb részt a kereskedőkhöz, így a nőkkel leggyakrabban a peres anyagokban találkozhatunk.³ Jelen vannak vádlottként éppúgy, mint panaszosként.⁴

Nézzük meg először részletesebben a női vádlottakat. Áttekintve a büntetőperes anyagokat, azonnal látszik a paráznsággal vádolt nők kiugróan magas száma. Több mint 150 olyan paráznság miatti perrel találkozunk, ahol nők – vagy nők is – álltak a törvényszék előtt.⁵ A neveket vizsgálva a vádlottak között közel azonos számú hajadont és asszonyt találunk. Ezt az adatot azonban óvatosan kell kezelnünk, mert a nevek olykor félrevezetőek lehetnek. Könnyen előfordulhat, hogy voltak olyanok, akiket a lánykori nevükön jegyeztek be, de férjnél voltak, vagy az asszonynevüket használták, de már megözvegyültek. Ez utóbbira példa Váradi Istvánné Kis Lukács Kata is, aki azt állította, hogy Vida Gáspár „*impraegnálta olyan reménsséggel, hogy elveszt*”.⁶ A nő ezek szerint házasságot remélt a kapcsolattól, ami arra enged következtetni, hogy már nem volt férjnél, amikor együtt volt a férjével. Szerencsére találkozunk olyan esettel is, amikor egyértelműen odáírták, hogy a vádlott özvegy. Pap Györgyné Sebestyén Kis Anna neve mellett is feltüntették a „*relicta*”, vagyis özvegy kifejezést. Ő a vád szerint – s ezt a tanúk is igazolták – „*a' nagy temetőb[en] házias, köteles személlyel paráználkodott és in facto találtatott*”, melyért fejesztésre ítélték.⁷

¹ A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület és a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára 2015. évi Honismereti Pályázatán 2. helyezést elért munka átdolgozott változata.

² A magisztrátusi jegyzőkönyvekről mint forrásokról l. bővebben: Szendiné 2005.

³ Érdeemes megemlíteni, hogy a heti piacokon áruló kisebb árusok, kofák többsége viszont asszony volt. L. Rácz 1981. 364.

⁴ Debrecen néhány évtizeddel későbbi peres anyagait kiválóan feldolgozta M. Antalóczy Ildikó. L. M. Antalóczy 2001.

⁵ Nem adok meg pontos számot, mert a bejegyzések nem mindig tartalmazzák egyértelműen a vádat, valamint néhány esetben nehéz megmondani, hogy ugyanarról a vádlotról van-e szó, vagy csupán egy azonos nevű másik elkövetőről. A továbbiakban is ezért szerepelnek hozzátétőleges értékek.

⁶ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 38. 1697. márc. 7.

⁷ Uo. 291. 1698. aug. 25.; 294. 1698. aug. 28., 1698. szept. 15.

Számos különféle ügyről olvashatunk a jegyzőkönyvekben, hiszen a paráznaság kategóriájába sok minden beletartozott a korszakban. Ide sorolták többek között a szabad szexuális életet, a házasságtörést, a házasság előtti szexuális együttlétet, a bigámiát, a kerítést, stb.⁸ Én most csupán néhány esetet szeretnék kiemelni a teljesség igénye nélkül. Csika Mártonné Kovács Erzsébet ellen saját férje indított pert 1698 márciusában, mivel szerinte az asszony „*magát törvéntelen, fajtalan életre adván, ólban, boltb[an], istállóban, s egyébütt is paráználkodott, mellyet maga nyelvél is megvallott his verbis, hogy ha most az egyszer az ura meggratiázná, többé paráznaságb[an] ne[m] élne*”.⁹ A házasságtörés mellett a férfi szajhálkodással is vádolta feleségét, mert szerinte a nő bevallotta, hogy „*bárom forintot is vett fel valami legéntül paráznaság fejéb[en]*”.¹⁰ Mindezek miatt a dühös férj halálos ítéletet kért feleségére. Az ítéletet sajnos nem találtam meg a forrásban, így nem tudom, végül mi lett az asszonnyal, de mint azt fentebb láttuk, nem ő lett volna az egyetlen, aki az életével fizetett a súlyos vétékért.

A bíróság ugyanakkor nem minden esetben volt ilyen szigorú. Figyelembe vették a lehetséges enyhítő körülményeket, és e szerint ítéleztek. Balog Annát például, akit azzal vádoltak, hogy paráznasága következtében teherbe esett, arra ítélték, hogy „*veaszót vigyen ki, mintbogy maga önként jött elő, s másképpen is félkezű, nyomorult személy*”.¹¹ A nő egyébként azt vallotta, hogy erőszak áldozata lett. Szintén erőszakot említett Ádám Mátyásné Cseh Kata is, akit 1699. február 2-án állítottak törvényszék elé paráznaság miatt. Védőbeszédében elmondta, hogy bősörményi katonák támadták meg, ezért a deliberátumban meghagyták neki, hogy „*hozzon biznóságot, hogy hírré tette bősörményi hadnagy ur[am]nak a rajta esett erőszakot*”.¹² Erre két hetet kapott, s február 16-án sor került a következő tárgyalásra. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy az asszony nem járt el az előirtak szerint, vagyis „*bogy maga mentségire biznóságot hozott volna*”, ezért megvesszőzésre ítélték.¹³ Ezzel az esettel kapcsolatban számos olyan kérdés merül fel, melyre a további kutatás talán megadhatja a választ. Jó volna tudni például, miért nem jelentette a történeteket az őt megtámadó katonák hadnagyának. Vagy talán jelentette, de nem vették komolyan? Esetleg nem is történt erőszak?

A nők ellen a második leggyakoribb vád a mocskolódás, rágalmazás volt. Ezzel kapcsolatban körülbelül 50 ügy szerepel a vizsgált forrásokban, egy részük a paráznasághoz kapcsolódik. Többször előfordult ugyanis, hogy az ezzel vádolt nők, asszonyok a szenátus előtt megnevezték a velük vétkezőket, ám az általuk megnevezett férfiak, legények ártatlannak vallották magukat. Ilyenkor ezek a férfiak saját védelmükben pert indítottak a rájuk vallókra, hiszen ha ezt elmulasztották, azzal a bűnösség látszatát keltették. Ha bebizonyosodott, hogy valóban rágalomról volt szó, akkor a vádlottat a paráznaság mellett a rágalmazás, gyanúba keverés miatt is elmarasztalták. Így járt Tikos Anna is, akit egy Szabó János nevű férfi hívott törvény elé, mert őt „*azzal gyalázza, hogy néki gyer-*

⁸ Vajda Mária szexuális bűnökről szóló tanulmányában a család és nemi erkölcs védelmében elítélendő bűnök közé sorolja a paráznaságot, a kurválkodást, a házasságtörést, a többszörös házasságkötést, a vérfer-tőzést, az erőszakos nemi közösülést, a fajtalankodást, illetve a kerítést. L. Vajda 2004. 251-267.

⁹ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 219-220. 1698. márc. 17.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 243. 1698. máj. 12.

¹² Uo. 396. 1696. febr. 2.

¹³ Uo. 402. 1699. febr. 16.

meket csinált”.¹⁴ Mivel a férfi „*magát hittal purgálta*”, Tikos Annát nyelvváltságra ítélték, paráznasága miatt pedig arra, hogy „*veszőt vitessen ki az bóbér véle*”.¹⁵

A becsületsértéssel kapcsolatos ügyek tanulmányozásakor a legkülönfélébb szidalmakat és rágalmat is ismerhetjük meg. Barak Andrásné például azért perelte egy másik asszony 1697 novemberében, mert állítása szerint őt „*mocskos, csúnya, ocsmány, rút kutya asszonnak mondotta*”.¹⁶ Oláh Jánosné pedig azért ítélték nyelvváltságra, mert azt állította Géczi Benedekről és nejeéről, hogy „*őtet megették*”, vagyis megbetegítették, rontást hoztak rá, s olyan fenyegetés is elhangzott, hogy „*ha lebet, tüzet rakat az hátokra*”.¹⁷ Vasas Mihályné büntetése szintén nyelvváltság volt. Őt Vasas Andrásné Tokai Erzsébet hívta perbe, mert azt mondta róla a férjének, hogy mástól vár gyermeket, nem tőle.¹⁸ Varga Mihályné „*ördög tagjának*” szidott egy másik asszonyt, s azzal rágalmazta, hogy „*nincsen sem lelke, sem Istené*”.¹⁹ Emiatt őt is nyelvváltságra ítélték.²⁰

Az eddigiek is igen súlyos rágalmak voltak, de előfordultak még komolyabbak is. Néhány nő attól sem riadt vissza, hogy hamisan vádoljon meg valakit olyan főbenjáró bűnnel, mint például az emberölés. Bihari Jánosné azt mondta az őt perelő Portörő István feleségének, hogy: „*Ha én embert ne[m] ölttem is, gyilkos ne[m] vagyok is, mint a' te urad, elélek én is, mert én is Portörőné vagyok*.”²¹ Az asszony többször, mások előtt is gyilkosnak nevezte a férfit, ezen kívül feleségét is mocskolta, ezért kétszeres nyelvváltságra ítélték.²² Árva Jánosné pedig vejét, Dobonyi Istvánt vádolta azzal, „*hogy lóval, tehénnel vétkezett*”, mely miatt a férfit el is fogták, és törvényszék elé állították.²³ Ez nagyon súlyos vád volt, hiszen azt, aki bestialitást követett el, szintén halállal büntették.²⁴ Az eset első tárgyalásakor Dobonyira is azt kérte a vád, hogy az állattal együtt égessék meg.²⁵ Ugyan a rágalmazási per végén nem találtam meg a vizsgált forrásokban, nagyon valószínű, hogy az asszonyt elmarasztalták az ügyben. A Dobonyi ellen lefolytatott eljárás végén ugyanis bebizonyosodott, hogy az őt vádló és elfogató anyós „*olhyan szókat hintegetett, hogy bánta, hogy a' leányát az Inek adta, csak elrontotta, élhettelen, el sem tudná tartani. Ha magán valami gyalázatot esnék is, ne[m] gondolna véle, csak a' leányát válaszfátná el tülé*”.²⁶ A férfit pedig bizonyítás hiányában felmentették a bestialitás vádjára alól.²⁷ A jegyzőkönyveket forgatva még számos érdekes peres ügyet találhatunk, én most ezzel a néhány izgalmas példával igyekeztem bemutatni ezek sokszínűségét.

Több, mint 20 nő ellen indítottak pert lopás vagy csalás miatt. Az esetek többségében kisebb értékű lopásról volt szó, a nagyobb összegek eltulajdonítása, drágább holmik, jószágok zsákmányolása inkább a férfiakra volt jellemző. Találunk azonban kivételeket is. Székely Jánosné például 83 forintot vitt el gazdája ládájából, ezért arra ítélték,

¹⁴ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 204. 1701. szept. 12.

¹⁵ Uo.; uo. 218. 1701. szept. 29.

¹⁶ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 132. 1697. nov. 13.

¹⁷ Uo. 423. 1699. márc. 2. Az ítéletre l. uo. 438. 1699. márc. 19.

¹⁸ Uo. 552-553. 1699. szept. 24.; 562. 1699. okt. 5.

¹⁹ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 785-786. 1704. máj. 31.

²⁰ Uo. 804. 1704. jún. 26.

²¹ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 783. 1700. aug. 30.

²² Uo. 782-783. 1700. aug. 30.; 814. 1700. nov. 27.

²³ Uo. 509. 1699. júl. 2.

²⁴ L. pl. Hajdu 1985. 320-321.

²⁵ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 434. 1699. márc. 19.

²⁶ Uo. 456-457. 1699. ápr. 6.

²⁷ Uo.

hogy „kötelet vetvén nyakáb[an] az hóhér verje meg”.²⁸ Ekkora összegért már házat is lehetett venni akkoriban Debrecenben.²⁹ A hajadon Csoma Ilona pedig 60 forintot zsákmányolt „más ember ládáját felvervén”.³⁰ Büntetésül a hóhér kötelet vetett a leány nyakába, végighordozta a főbb utcákon – miközben azt kellett kiabálnia, hogy halált érdemelne –, majd ezek után még meg is verte.³¹ Azonban, mint azt már említettem, a nőkre nem az ilyen nagy értékű tolvajlások voltak a jellemzőek. Sokkal gyakrabban fordultak elő az olyan esetek, mint például Petri Katái, aki tettestárs volt egy tyúklopásban. A bűntársakat, egy disznópásztort és a nő gazdasszonyát nyakvasra ítélték, Petri Katát viszont – mivel ő parázna is volt – emellett száműzték is a városból.³² Három évvel később szintén nyakvasba tétellel büntették Czirják Jánosnét, aki „más ember lúdját ellopta”.³³ A szoknyát és rokolyát eltulajdonító Balog Erzsébetet pedig tette miatt kiverte a hóhér Debrecenből.³⁴

Nem mindig kapunk információt a lopott tárgyakról, értékekről. Ez a helyzet Kisvárdai Erzsébet esetében is, akit gazdasszonya perelt, mert „szolgálója lévén, jószágát ellopta, mely kezéb[en] kapattatott”.³⁵ A büntetésből ítélve – mely kétnapi nyakvas volt – valószínűleg kisebb értékű holmírról volt szó.

Nemcsak tolvajokkal, de csalókkal is találkozhatunk a forrásokban. Kun Jánosné Szabó Erzsébetet azzal vádolták, „hogy praedicator Vecsei Györgyné asszonyom nevével a’ piacon kék gyolcsot, kést, csizmát, fűzőt csalt, és velle elszökött”.³⁶ Az asszony nem tagadta tettét, ezért a hóhér kötelet vetett a nyakába, s kiverte a városból.³⁷

Körülbelül tíz olyan nőt említenek a vizsgált időszakban, akiket boszorkánysággal, varázslással vádoltak, s ők mindannyian asszonyok voltak.³⁸ Vig Györgynét például 1699 októberében ítélték halálra, mert a deliberátum szerint igazolták „a’ tanúk boszorkányságát, oldását, varáslását, emberek éjjeli megnyomását, boszorkányok[na]k reá való vallását, és hogy sok íz[en] boszorkánynak kiáltatott, s elhallgatta, midőn megvesztett emberekért megfenygették, meggyógyította. Halálához közelgető ember ellene kiáltotta, hogy az I[ncatta] gyötri, egy marok füvet adott a’ kezében, melyet azon beteg ember az ágyrul, maga mellől leadott mások láttára. Az orvos asszony is, a’ ki annak előtte sohasem látta, ne[m] ismerte, megmondotta, s ujjal mutatta, hogy az embert az I[ncatta] veszítte meg. Azért hóhér tűzzel égesse meg.”³⁹ Iklódi Istvánné ellen már nem voltak ilyen súlyosak a vádak. Őt szerelmi varázslással vádolták, s azzal, hogy „másokat arra tanított, csábított, hogy midőn az asszonynak vagy leánnak verítéke az étel[en] cseppenne, a’ kinek adna enni, az megszeretné”.⁴⁰ A bejegyzésből megtudjuk, hogy az asszony azt vallotta, dajka korában hallotta ezt valakitől, de ő maga sosem hitt benne. El kellett mondania, hogy kitől hallotta, s mindkettejüket nyakvasra ítélték.

²⁸ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 333. 1702. márc. 22.

²⁹ L. pl. uo. 312. 1702. febr. 27.; 371-372. 1702. jún. 3.

³⁰ Uo. 361. 1702. máj. 18.

³¹ Uo.

³² Uo. 57-58. 1701. febr. 10.

³³ Uo. 847. 1704. nov. 6.

³⁴ Uo. 134. 1701. jún. 2.

³⁵ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 452. 1699. ápr. 2.

³⁶ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 803. 1704. jún. 26.

³⁷ Uo.

³⁸ A témával kapcsolatban igen alapos kutatást végzett Kristóf Ildikó, aki munkáiban nem csupán a boszorkányperek vádlottjait, de a perek hátterét is részletesen vizsgálta. L. Kristóf 1990a, Kristóf 1990b.

³⁹ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 566-567. 1699. okt. 12.

⁴⁰ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 722. 1704. febr. 4.

Nagyon gyakori, hogy a nőket a boszorkányság, varázslás mellett egyéb bűncselekményekkel is vádolták, általában paráznasággal. Így történt Kis Györgyné Szabó Kata esetében is. Az asszonyt 1702 novemberében vádolták meg azzal, hogy „*magát ódásb[an], kötésb[en], varáslásb[an], boszorkányságb[an], paráznaságb[an] gyakorlotta*”.⁴¹ Decemberben pedig már meg is hozták az ítéletet, mert boszorkányságát bizonyítottak találták. A delibérátumban felsoroltak néhány olyan cselekedetet, amely „egyértelműen” igazolta bűnösségét. Ilyen volt például, hogy csak az engedélyével lehetett gyógyfüvet szedni, s ha valaki a nélkül próbálta, nem járhatott sikerrel, mert a fű repdesni kezdett. Vagy például, hogy „*olhyat tud ő a' fazék[an] vetni, ha térdig való léssen is, egy szem kása sem maradna benne*”.⁴² „*És több ilyen dolgokrul való varáslási, fűrűszési, csábítási, hitetési, álnok, tilalmas útonmódon való pénzcsalás*” miatt arra ítélték, hogy „*égettessék meg*”, ám ezt végül arra enyhítették, hogy vigye ki a hóhér az Égető hegyre, és fejezze le.⁴³

Érdeemes megemlíteni, hogy a hasonló perek vádlottjai, illetve a gyanúba keveredők egy része gyógyított. Szabó Zsigmondné például – akit többek között varázslással, boszorkánysággal és paráznasággal vádoltak – azzal védekezett, „*hogy szemgyógyító irral, mely szabados orvoslásnak mestersége, I[ste]n segítségével által sokakkal jól tölt, és meghgyógyította, azzal sem I[ste]n, sem ország[ban] törvénye ellen nem vétett*”.⁴⁴ A nyomozás során kiderült, hogy az asszony Földesről szökött el, ahol eljárás is folyt ellene, sőt már Szabolcs vármegye is ítélezett felette. Emiatt a szenátus úgy döntött, nem szükséges Debrecenben is boszorkánypert indítani az asszony ellen, így csupán kitiltották onnan. A Földes és a vármegye által kiszabott ítélet egyébként az volt, hogy tisztítsa magát hitével, s ha ezt nem tudja megtenni, akkor megégetik.⁴⁵

Mindössze hét olyan esetet találtam, ahol a nőket erőszakos bűncselekményekkel vádolták. Ujfalusi Nagy Péterné egyszerre perelte Medgyaszai Szabó Istvánt és annak feleségét 1697 tavaszán. Állítása szerint az asszony elment hozzá, és egy fogóval keményen megverte, „*nyilvánvaló kurvának [sic]*” is szidta, majd a férj is odament, és ő is bántalmazta.⁴⁶ A férfit azt vallotta, hogy felesége csupán beszélgetett a felperessel, amikor az hirtelen felkapta a szénfogót a tűzhelyről, és rátámadt az asszonyra. Ő felesége segítségére sietett, s kicsavarta a fogót Nagy Péterné kezéből, ezért „*doceálván az intendált poenát visszafordulni*” kívánta.⁴⁷ Sajnos az ügy lezárását nem találtam meg, így nem derült ki számomra, kinek a javára ítélt a szenátus. Szintén nem ismerem az ítéletet Szabó Györgyné és Kovács Andrásné perében. Szabó Györgyné azzal vádolta a másik asszonyt, hogy két héttel korábban „*az A[ctor] az I[ncatta] udvarán /:minthogy kerítése nincse[n]:/ által menván, az I[ncatta] potentiose reá támadván a' guzsalyával megverte*”.⁴⁸ Ugyancsak két asszony pereskedett 1701 szeptemberében. Csontos Jánosné szerint Dioszegi Ferencné őt „*reátámadván verte, haját kezire tekervén taglotta, vérit kiontotta, golycsát fejéruil letépte*”.⁴⁹ A szenátus az ügyben „*per non venit*” ítélezett a felperes, Csontos Jánosné javá-

⁴¹ Uo. 454. 1702. nov. 23.

⁴² Uo. 467-468. 1702. dec. 14.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 383-386. 1702. jún. 26.

⁴⁵ Uo. 390-391. 1702. jún. 29.; 401-402. 1702. júl. 13.

⁴⁶ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 52-53. 1697. ápr. 22.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo. 299. 1698. aug. 28.

⁴⁹ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 205. 1701. szept. 12.

ra, mert Dioszegi Ferencné nem jelent meg a törvényszéken. Emiatt az asszony „*in poena potentiae convincáltatik*”.⁵⁰

A vizsgált évek anyagában három olyan nőt találtam, akiket az emberölés egyik minősített esetével, a csecsemőgyilkossággal vádoltak.⁵¹ Közülük ketten viszonylag enyhe büntetést kaptak. Egyikük Hámosi Jánosné Domokos Ilona volt, akit 1699 novemberében vádoltak meg azzal, hogy „*parázñaságbul concipiált gyermeket megölte, a' ganéjb[an] eltakarta*”.⁵² A nő tagadta, hogy megölte az újszülöttet, és azzal védekezett, hogy „*a' kerten általogorván, úgy ment el a' gyermek*” tőle.⁵³ A vádnak tehát azt kellett bizonyítania, hogy a csecsemő nem halva született, hanem a vádlott ölte meg. A tanúk ezt nem igazolták, csupán azt lehetett biztosan tudni, hogy a holtan talált csecsemő valóban az asszony gyermeke. Emiatt, s mert a nő „*másként is féleszű forma személynek*” látszott, arra ítélték, hogy erősen verje meg a hóhér.⁵⁴

Varga Kata már nem volt ilyen szerencsés. A vád szerint a nő „*Isten ítéleti alatt lévő, csúszó-mászó, nyomorult személy*”, akinek „*parázñaságbul két gyermeke lett, mindkettőt megölte, ruhában takarván a' templom eleiben küldötte, s elvettette*”.⁵⁵ A nő azzal védekezett, hogy egy Szegedi nevű koldus megrészegítette, és megerőszakolta, így esett teherbe, a gyermekek közül pedig „*mindkettő halva lett*”.⁵⁶ A tanúk azonban igazolták, hogy a vádlott szülés előtt szándékosan hideg felületre feküdt, hassal lefelé, hogy megölje a magzatokat, eltitkolta a szülés idejét, valamint nem kért segítséget, holott lett volna rá módja. A tanúk gyereksírását is hallottak, ami azt bizonyítja, hogy a csecsemőket élve hozta világra, illetve elmondták, hogy a szülést követően Varga Kata „*a' gyermeket macskák gyanánt elvettetni küldötte*”.⁵⁷ Mindezekért a bíróság arra ítélte, hogy „*hóhér kezébe[en] adattassék, az akasztófa alatt egy veremb[en] vágattassék feje vétettetvén*”.⁵⁸ Rosszabbul is járhatott volna, hiszen Kállay István szerint több magyar városban vízbe fojtással, élve eltemetéssel, valamint elégetéssel büntették az emberölés minősített eseteit.⁵⁹

Az eddig tárgyaltak mellett rögzítettek egyéb vádak is. 1699 szeptemberében Botó Mihálynét például azért állították törvényszék elé, mert „*olhyan személlyel kereskedett, a' ki ne[m] concivis volt*”.⁶⁰ Ugyan nem találtam meg a per folytatását, de ha bebizonyosodott a bűnössége, nagy valószínűséggel pénzbírságot kellett fizetnie, ahogyan a két hónappal korábban elítélt Görény Istvánnak is. Őt ugyanezzel vádolták, s 200 forint bírságra ítélték.⁶¹ Balai Katát azért verte meg a hóhér, s tiltották ki Debrecenből, mert azon kívül, hogy többszöri kicsapása ellenére visszament oda, még egy szentségtörést is elkövetett. „*Kabán, midőn a' praedicator az Úr vacsorája osztogatása alkalmatosságával a' kenyeret néki atta,*

⁵⁰ Uo. 238. 1701. nov. 21.

⁵¹ Az emberölés minősített esetei közé tartozik a gyermek-, a feleség- és a szülőgyilkosság. L. Kállay 1996. 207. Hajdu Lajos ide sorolja még a rablógyilkosságot (ezt Kállay külön kategóriaként tárgyalja), a férjgyilkosságot, nemcsak a szülők, de bármilyen egyenes ági felmenő vagy lemenő és a testvér megölését, a mérgezést vagy megégetést, valamint a magzatölést is. L. Hajdu 1985. 248.

⁵² MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 576. 1699. nov. 30.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. 587. 1699. dec. 10.

⁵⁵ Uo. 629. 1700. jan. 25.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo. 678-679. 1700. márc. 22.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Kállay 1996. 207.

⁶⁰ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 555. 1699. szept. 28.

⁶¹ Uo. 524-525. 1699. júl. 13.

*a' templombul kiment, és szájából kipöködöste.*⁶² Egy Bonnár Pap Istvánné nevű asszonyt pedig 1701 júniusában zártak fogházba, amiért „*bázánál hegedültenek, tánczoltanak a' város tilalma ellen*”.⁶³ De érdemes megemlíteni Asztalos Istvánné esetét is, aki „*a' tilalom ellen a' városb[an] páhyinkát hozott, vett és árulta*”.⁶⁴

Az eddig bemutatott példákban már több női panaszost is láthattunk. Voltak köztük olyanok, akik mocskolódás, rágalmazás miatt pereskedtek, volt, aki lopás, és voltak, akik testi sértés miatt. Nézzünk meg néhány egyéb ügyet is. Szabó Jánosné azért indított pert Csizmadia Gergelyné Bába Judit ellen 1701 decemberében, mert az asszony őt korábban megfogatta, és ennek szerette volna megtudni az okát. Az alperes ezt nem is titkolta, részletesen megindokolta tettét. Az általa elmondottakból kiderül, hogy Szabó Jánosné korábban magához hívta egy beteg asszonyt, akinek a gyomra dagadozott, s azt kérdezte tőle, hogy amikor ő volt beteg, hogyan gyógyult meg. Az asszony erre azt felelte, hogy Bába Judit gyógyította meg, mire a beteg hitetlenkedni kezdett: „*Mit beszélsz, dajkaasszony? Mert sokért azt ne[m] merném mondani, mert ő ilyen nyavalyát ne[m] gyógyíthatna meg.*”⁶⁵ Szabóné azonban erősködött, hogy bizony meg fogja gyógyítani őt is. Bába Judit pedig becstelenségnek tartotta, hogy róla ilyen állítottak, s ezzel boszorkányság gyanújába keverték, ezért szerinte méltán fogatta meg az asszonyt.⁶⁶

Morvai Judit Bakos Mihály ellen indított perét is érdemes megemlíteni. A nő azért fordult a szenátushoz, mert Bakos Mihály házasság ígérete mellett elvette a szüzességét, ám azután mégsem akarta feleségül venni. A tárgyaláson a nő azt mondta, hogy most már ő sem vágyik a házasságra, helyette „*kívánnya, adgya megh jegyruháját*”.⁶⁷ A férfi azzal védekezett, hogy az öreganyja nem engedi a frigyet.⁶⁸ Végül a szenátus úgy döntött, fizessen Bakos Mihály 12 forintot Morvai Juditnak a deflorációért, vagyis a szüzesség elvételéért.⁶⁹ Arra utaló szövegrészt nem találtam, hogy a nőt megbüntették, de különösnek kellene tekintenünk, ha nem indítottak volna ellene eljárást a házasság előtti együttlét miatt.

Balesetek és különféle káresetek miatt is fordultak bírósághoz asszonyok Debrecenben. Bányai Istvánné például azért, mert Cseppentő István tulkai „*eltapodták*” őt.⁷⁰ Cseppentőnek emiatt fizetnie kellett az asszonnak 6 forintot, annyit, amennyit az egyik jószág ért.⁷¹ Özveggy Vecsei Péterné pedig egy elpusztult ló miatt hívta perbe Kádas Pétert 1703 márciusában. A férfi Vecseiné szolgája volt, és amikor az özveggy utasítása szerint 1702-ben elment egy vásárba, az úton gondatlansága miatt elpusztult a nő egyik lova. Hiába próbálta megmagyarázni a történeteket, arra ítélték, hogy fizesse ki a ló árát.⁷²

A debreceni asszonyok a nekik járó örökségeikért is harcba szálltak. Félhalmi Jánosné Cantor Erzsébet testvérétől, Nagy Istvánné Cantor Dorottyától követelte atyai örök-

⁶² MNL HBML. IV.1011.a. 25. k. 308. 1702. febr. 27. Az ítéletet l. uo. 329. 1702. márc. 20.

⁶³ Uo. 148. 1701. jún. 9.

⁶⁴ Uo. 358. 1702. máj. 15.

⁶⁵ Uo. 250-251. 1701. dec. 8.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo. 612. 1703. jún. 11.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo. 615. 1703. jún. 11.

⁷⁰ Uo. 825. 1704. aug. 25.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo. 533-534. 1703. márc. 1.

ségük felét.⁷³ Szintén örökségről van szó, csak kicsit másként, Katona Péterné és előző házasságából született fia, Oláh Szabó János perében. Az asszony azért fordult a szenátushoz, mert fia nem adott neki „*contractus levelet*”, vagyis szerződést, írásbeli megállapodást arról, hogy őt Katonáné 108 forinttal kielégítette (ti. az apai örökségről van szó). A férfi tagadta, hogy megelégedett az összeggel, s azt állította, nem mondott le a követeléseiről.⁷⁴ Egy héttel később pedig már ő perelte anyját.⁷⁵

A perek kapcsán a pereskedők és a vádlottak mellett szakértő asszonyokkal is találkozunk a jegyzőkönyvekben. A bábáknak igen fontos szerepük volt a paráznsággal kapcsolatos perekben. Vizsgálták többek között csecsemők korát és fejlettségét, leányok érintetlenségét, de ismerünk olyan esetet is, amikor azt kellett megállapítaniuk, hogy egy házasságtöréssel vádolt asszony állapotos volt-e. Kurucz Istvánnét 1700 tavaszán vádolták meg azzal, hogy elszökött férjétől egy másik férfival, s vele együtt élt, paráználkodott. A házasságtörésért az asszonyt és szeretőjét is fejezsztésre ítélték, majd a döntést mégis elhalasztották, mert Kurucz Istvánné két hónapos terhesnek vallotta magát.⁷⁶ A bábák feladata volt kideríteni, valóban az-e. A vizsgálat során megállapították, hogy az asszony nem vár gyermeket, „*vagyon ugyan valami kis csomó méhe körül, de az sem gyermek*”.⁷⁷ Így a bíróság úgy döntött, végre lehet hajtani a halálos ítéletet.⁷⁸

A különféle ingatlaneladásokat rögzítő „fassiók” is sok debreceni nő, főként asszony nevét őrizték meg. Az 1697 és 1705 közötti körülbelül 500 ilyen forrásrésznek kicsivel több, mint egyötöde említ nőket eladóként. Többségük özvegyasszony, de vannak közöttük asszonyok, sőt hajadonok is. A vevők között már kevesebb nővel találkozunk, számuk nem éri el a húszat. Ők mindannyian asszonyok és özvegyasszonyok voltak. (A vizsgálat csak az önálló ingatlanvásárlásokra irányult, nem vettem számításba azokat az eseteket, melyekben az asszonyok férjükkel együtt vásároltak házat, telket, esetleg szőlőt.)

Tulajdonosnőkkel más formában is találkozunk a bejegyzések olvasásakor. Többször előfordult, hogy a városi tanács olyan házat adott el, amelynek eredeti tulajdonosa asszony vagy özvegyasszony volt. 1700 márciusában például néhai Szatai Istvánné telkét adták el, mely „*a' vásásra szállott*”.⁷⁹ Egy évvel később pedig Piski Andrásné háztelkét, amely „*portiója elől elsőkéven a' vásásra szállott*”.⁸⁰ De találunk olyan eladott házat, telket, egyebet is, amelyet egykori tulajdonosai asszonyoktól örököltek. Ilyen volt az a bolt is, melyet Turi Borbély Erzsébet – aki a kabai prédikátor hitvese volt – örökölt meg édesanyjától, s adott el 1704 decemberében.⁸¹ Deák János pedig egy olyan házrészt adott el, amely „*Orbán Mátyásnével adósságb[an] elbecsültetett*”, s így lett az övé.⁸² Hasonlóan Szekeeres István fivérével együtt eladta házbéli részét egy olyan házból, mely néhai Szarka Péternétől „*bizonyos adósságban (...) devolváltatott volt*” az édesapjukra.⁸³

⁷³ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 801-802. 1700. okt. 4.

⁷⁴ Uo. 725. 1700. jún. 7.

⁷⁵ Uo. 730. 1700. jún. 14.

⁷⁶ Uo. 724-725. 1700. jún. 7.

⁷⁷ Uo. 729. 1700. jún. 13.

⁷⁸ Uo. 787. 1700. szept. 2.

⁷⁹ Uo. 656. 1700. márc. 8.

⁸⁰ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 120. 1701. ápr. 25.

⁸¹ Uo. 924. 1704. dec. 30.

⁸² MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 578. 1699. nov. 30.

⁸³ Uo. 680. 1700. márc. 22.

A források egy másik szempont szerint is rögzítették az ingatlanforgalomban részes nők neveit. Amikor bejegyezték a jegyzőkönyvekbe egy ház, telek, stb. eladását, átruházását, akkor igyekeztek egyértelműen feltüntetni, hogy pontosan melyik ingatlanról van szó. Ezért amellet, hogy megadták az utcát – szőlő esetében a kertet, dűlőt – s azt, hogy az utca melyik részén található, lejegyezték a szomszédokat is. Így már egyértelműen be lehetett azonosítani, melyik is a szóban forgó ingatlan. A szomszédok között pedig mintegy hetven esetben említenek asszonyokat, özvegyasszonyokat. Például egy debreceni férfi, Nagy Gáspár „*a Péterffia uczában, napnyugoti soron, délriül Szendrei Miklósne, északerul Kis Mátyás házok szomszédóságában lévő pusztá telekjél*” adta el 14 forintért Bátori Pálnak és utódainak.⁸⁴

Lássuk részletesebben is az eladók között szereplő nőket. Én három fő szempont alapján vizsgáltam őket. Az első, hogy milyen volt a családi állapotuk, vagyis férjnél voltak-e, özvegyek, esetleg hajadonok voltak-e. A második, hogy hogyan jutottak hozzá az ingatlanhoz, s végül, hogy miért adták el azokat. A fassiók között kicsivel több, mint hetven olyat találunk, amely asszonyokat említ, körülbelül negyvenet, amely özvegyasszonyokat, és tíz körüli azok száma, amelyekben hajadonok szerepelnek.⁸⁵ Ahogy azt már fentebb láthattuk, az özvegyi állapotot nem jelölték minden esetben, így könnyen előfordulhat, hogy az ezekben a bejegyzésekben szereplő asszonyok között is voltak özvegyek. Jól mutatja ezt Öreg Fekete Mihályné esete, akit három hasonló szövegrészben is említenek, ám csak az utolsóból derül ki egyértelműen, hogy özvegy volt. Először akkor kerül elő, amikor 1699 májusában elcseréli férjével közösen szerzett házát az unokája, Fekete Mihály házára. A férfinak a ház mellé további 100 forintot is kellett fizetnie.⁸⁶ Az asszony a cserélt házat rögtön el is adta „*nagy szükségéitül viseltetvén*”.⁸⁷ Tíz hónappal később pedig arról olvashatunk, hogy unokája nem fizette ki a 100 forintot, ezért a ház visszaszállt a nőre, aki azt eladta lányának és vejének. Ebben a bejegyzésben már feltüntették a neve mellett a „*relicta*”, vagyis özvegy kifejezést.⁸⁸ Igaz, a csere körülményei már az első forrásrészben utalnak némiképp az özvegyiségre, hiszen Öreg Fekete Mihályné „*anyai indulattyából viseltetvén, és mostani öregségéb[en], gyámoltalanságátul és sok adósságának megfizetésitül is kénszerítettvén*” cserélte el házát.⁸⁹ Az említett harmadik bejegyzés további érdekességeket is tartalmaz. A ház eladásának feltétele volt ugyanis, hogy az özvegyet lánya és veje haláláig tartsa el, s ha meghal, tisztességesen el is temetessék. „*Addig pengig a' szappanfőző házat birhassa.*”⁹⁰

Vannak olyan esetek, amikor biztosak lehetünk benne, hogy férjes asszonyról van szó. Többször előfordul például az a kifejezés, hogy egy nő „*ura akaratóból*” adott el valamit. „*Csomós Péter felesége, Kariszte Ilona Hatvan uczáb[an] (...) lévő házát, említett ura akarattýából, a' mint mondgya, atta örök árron*” 1703 decemberében egy férfinak és családjának.⁹¹ Vagy például 1704 júniusában egy Binó Jánosné nevű asszony adta el házát „*ura*

⁸⁴ Uo. 226. 1698. ápr. 10.

⁸⁵ Itt sem adok meg pontos számokat, mert a nők családi állapota vagy az adásvétel során betöltött szerepe nem minden esetben egyértelmű.

⁸⁶ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 463. 1699. máj. 6.

⁸⁷ Uo. 475. 1699. máj. 16.

⁸⁸ Uo. 668. 1700. márc. 15.

⁸⁹ Uo. 463. 1699. máj. 6.

⁹⁰ Uo. 668. 1700. márc. 15.

⁹¹ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 690-691. 1703. dec. 12.

akarattýábul, ki az hadakb[an] vagon”.⁹² Ezek a szövegrészek azt az érzést keltik olvasó-jukban, mintha a bennük szereplő nők csupán férjük akaratát, parancsát teljesítették volna. Azonban találunk olyan forrásrészt is, amely mást sugall. Nagy Sándorné Kontár Erzsébet „*ura megedgyezett akarattýábul*” értékesítette kerti szőlőjét.⁹³ Ez a „*megedgyezett akarát*” pedig arra enged következtetni, hogy a férj beleegyezésével, s nem utasítására történt az eladás. Gyakori volt az is, hogy egy asszony előző férjével együtt szerzett vagy tőle megörökölt ingatlant adott el, ami azt jelzi, hogy újra férjhez ment, vagyis a bejegyzés keletkezésekor nagy valószínűséggel házas volt. Deső Istvánné Magyar Erzsébet például 1704 szeptemberében adta el házáat, melyet „*elébbeni férjével, Kovács Andrásval szerzett*”.⁹⁴ A legegyszerűbb dolgunk mégis akkor van, amikor a szövegrész egyértelműen tartalmazza a családi állapotot. Ilyen a már említett Turi Borbély Erzsébet esete is, akiről fontosnak tartották megjegyezni a bejegyzésben, hogy a forrás keletkezésekor a kabai prédikátor házastársa volt. De említhetjük Mező Sárát is, aki Bélteki János szatmárnémeti prédikátor felesége volt, s apjáról rászállt házrészét adta el.⁹⁵

Amikor egy nőnek csupán a születési neve került rögzítésre, nagy eséllyel hajadon volt, de azért természetesen itt sem lehetünk ebben teljesen biztosak. Egy 1698. szeptemberi bejegyzés szerint Szilágyi Mátyás leánya, Szilágyi Anna adta el „*attyáruul reászállott házáat*”.⁹⁶ Még árulkodóbb, amikor nővérekről van szó, s közülük valakinek az asszonyneve, valakinek pedig a születési neve szerepel a szövegben. Ekkor joggal gondolható, hogy utóbbi még leány volt. Jó példa erre Hatvani Erzsébet és Sándor Ferencné Hatvani Kató esete, akik 1704 áprilisában adták el „*attyokrul, Hatvani Istvánnal álló, reájok szállott házokat*”.⁹⁷ Ez egész egyértelműnek tűnik, a teljes bizonyosságot azonban az jelenti, ha a név mellett szerepel maga a hajadon jelző is. Szilágyi Szabó Erzsébet és Zilahy Szilágyi Sára „*in capillis*”; vagyis férjzetlen leányok 1704 februárjában adtak el egy „*telekecskét*”.⁹⁸ A mindössze 14 esztendő Baranyi Kata, szintén „*in capillis*”, pedig 1698 májusában vált meg a nagyapjától örökölt háztelek felétől.⁹⁹

A bejegyzésekből körülbelül az esetek felében kapunk információt arra vonatkozóan, hogy ezek a lányok, asszonyok hogyan jutottak hozzá az általuk eladott ingatlanokhoz. A fent említett példákban már két lehetőséggel találkoztunk is. Az egyik az örökség. Ez már a pereskedések kapcsán is előkerült. A bejegyzések döntő többsége ezt említi. Leggyakrabban atyai örökségről van szó, de találkozunk anyáról, nagyszülről, s férjről „*álló*” ingatlanokkal is. Nem meglepő, hogy a forrásban előforduló hajadonok mindegyike örökséget adott el, ahogyan az sem, hogy az özvegyasszonyok többsége néhai férjükkal közösen szerzett házat, telket vagy szőlőt. Az említett Öreg Fekete Mihályné is „*urával edgyütt acquirált házáat*” cserélte, majd adta el.¹⁰⁰ Ez tehát a másik lehetőség, a férjjel közösen vásárolt ingatlan. Mivel a vevők között is találkozunk nőekkel – igaz, kis számban –, azon sem kell különösebben meglepődnünk, hogy voltak, akik saját

⁹² Uo. 790. 1704. jún. 2.

⁹³ Uo. 767. 1704. ápr. 18.

⁹⁴ Uo. 829. 1704. szept. 5.

⁹⁵ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 41. 1697. márc. 12.

⁹⁶ Uo. 309. 1698. szept. 9.

⁹⁷ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 829. 1704. szept. 5.

⁹⁸ Uo. 738. 1704. febr. 28.

⁹⁹ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 250. 1698. máj. 30.

¹⁰⁰ Uo. 463. 1699. máj. 6.

maguk vásárolta tulajdont adtak el. Bodnár Ferencné például 1702 májusában értékesítette telkét, melyet „*ne[m] régen vett volt*”.¹⁰¹

Érdeemes megvizsgálni azt is, hogy miért váltak meg ezektől az ingatlanoktól. Asszonyok esetében igen valószínű, hogy a megörökölt házra, telekre nem volt szükségük, hiszen a férjükkal laktak, és bizonyára jobb hasznát vették az ingatlanok árának. Mivel ebben nincs semmi rendkívüli, nyilván nem tartották fontosnak rögzíteni a jegyzőkönyvekben. De vajon milyen egyéb okok vezethettek még ingatlaneladáshoz? A legtöbb szövegrész nem tartalmaz indoklást, de azért találunk érdekes információkat ezzel kapcsolatban. Összesen 29 indoklást tartalmazó bejegyzést találtam, ezek többsége özvegyasszonyokhoz kapcsolódik, akik közül a legtöbben szegénységre és az árváik eltartására hivatkoztak. Özvegy Farkas Mihályné „*feles neveletlen árváival az szegénységtől viseltetvén*” adta el háztelkét 1700 márciusában.¹⁰² Özvegy Balla Jánosné is hasonló helyzetben volt. Ő a házat adta el „*leányával edgyütt /:kit is legközelebb illet azon ház:/, minthogy a’ leány is neveletlen, s szegénysége, s öregsége miatt sem magát, sem a’ leánt ne[m] tarthattya különben*”.¹⁰³

Többször előfordul adósság említése is. Öreg Fekete Mihálynénál már láttunk erre példát. Nála nem írtak bővebben az adósságról, nem derül ki, hogy a saját tartozásáról van-e szó, vagy pedig néhai férje hagyta rá azt. Írtak viszont néhai Takács István özvegye, Illyés Anna esetében, aki „*említett urának adósságáért*” volt kénytelen eladni kerti szőlőjét.¹⁰⁴ Ugyanígy járt Gulyás Mihály özvegye, Dobos Ilona is, aki „*nehai férjével acquirált és épített házát, reaszállott sok adósságitul kénszerítettvén*” adta el 1702 júniusában.¹⁰⁵ Ők tehát elhunyt házastársuk adósságát örökölték meg. Pesthi Mihályné Szentesi Margit viszont a néhai férjével közösen felvett adósságról beszélt, amikor eladta házat a fiának. Az adásvételnél azt is rögzítették, hogy a férfinak az asszonyt haláláig tisztességgel el kell tartania, halála után pedig eltemettetnie.¹⁰⁶

Özvegy Cassai Szabó Andrásné fiaival együtt adott el egy házat 1698 májusában, „*minthogy itt ne[m] laknak, s hasznát ne[m] vehetik*”.¹⁰⁷ Pásztor Jánosné pedig egyszerűen azzal indokolta döntését, hogy özvegyiségre jutott.¹⁰⁸

Nem csupán az özvegyek hivatkoztak szegénységre. Czéni Erzsébet és Czéni Sára, hajadon nővérek, szüleiktől örökölt házukat kényszerültek eladni „*elégtelenek lévén conserválására*”.¹⁰⁹ A távol lakás sem csak özvegyeknél kerül elő. Károlyi Mártonné például – aki a bejegyzés keletkezésekor Kállóban lakott – előző férjétől örökölt házat adta el, „*minthogy itt ne[m] lakása miatt ne[m] bírhattya, s adós is felessel*”.¹¹⁰

A legtöbben ezekhez hasonló indokokat fogalmaztak meg, vagyis szegénységre, szűkségre, adósságra, valamint más településen élésre hivatkoztak. Varga Dávidné Szabó Annának ugyanakkor azért kellett eladnia a házat, mert férjét számúzték Debrecenből, s emiatt ő sem maradhatott. Az asszony apai örökségként szerezte a szóban forgó

¹⁰¹ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 368. 1702. máj. 23.

¹⁰² MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 669-670. 1700. márc. 17.

¹⁰³ Uo. 279. 1698. júl. 11.

¹⁰⁴ Uo. 684. 1700. márc. 27.

¹⁰⁵ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 371-372. 1702. jún. 3.

¹⁰⁶ Uo. 543. 1703. márc. 8.

¹⁰⁷ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 249. 1698. máj. 29.

¹⁰⁸ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 753. 1704. márc. 26.

¹⁰⁹ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 709. 1700. máj. 5.

¹¹⁰ Uo. 459-460. 1699. ápr. 28.

házat, s a bejegyzés szerint „*ura proscriptiojéért városb[an] lakása nem engettetik*”, ezért el kellett költöznie.¹¹¹

A női vevőkkel kapcsolatban is találunk érdekes eseteket. Több olyan asszonnyal is találkozunk a jegyzőkönyvekben, akik testvéreiktől vásárolták meg az örökölt ingatlan testvéreknek jutott részeit. A már említett Mező Sárától is így vette meg Harsányi Ferencné Mező Anna az apjuk által örökölt ház ráhagyott részét.¹¹²

A fassiókban nemcsak szegény özvegyek lelhetőek fel. A vevők között nagy arányban voltak jelen olyan özvegyasszonyok, akiknek egyike-másika igen tekintélyes összegért vett magának ingatlant. Így például Lenthí János tiszteletes özvegye, Ungvári Judit, aki 430 forintért vásárolt házat 1700 augusztusában.¹¹³ Érdeemes megemlítenünk özvegy Gellért Jánosné esetét is. Ő 1699 májusában fiaival vette meg egy városra maradt ház felét 180 forintért. Itt nem az összeg az igazán érdekes, hanem az, hogy „*néhai Gellért János sokszori szolgáltyáért, s fizetéséért*” adta el a városvezetés éppen nekik a házrészét.¹¹⁴

Láthattuk, hogy az ingatlaneladások egy részét az asszonyok, özvegyasszonyok adósága tette szükségessé. Adós nők mellett azonban hitelező asszonyokat is találunk Debrecenben. Többször előkerül például Báthori Szabó Andrásné neve. 1701 februárjában Kerékgyártó Jánosnéól követelte vissza 51 forintját, Sajtos Györgytől 12 forintját, Szappanos Szabó Mihálytól pedig 250 forintját.¹¹⁵ Ugyanez év áprilisában Szattmári Jánost perelte 11 forint 56 dénár adósság miatt, majd októberben ismét Kerékgyártó Jánosné 55 forint miatt, 1704 áprilisában pedig Hajos János tartozott neki 42 forinttal, s még sorolhatnánk.¹¹⁶ De nem ő volt az egyetlen ilyen asszony. Lenthí Jánosné is a szenátushoz fordult 1700 júniusában Pap Istvánné 102 forintos tartozása miatt, amelyet rögtön meg is ítélték neki.¹¹⁷ Így tett Fekete Györgyné is, akit fia képviselt az Erdődi Péter elleni perében. A férfi négy cseber borral tartozott az asszonynak, s előzőleg azt ígérte, hogy jó minőségű borból fogja ezt megadni. Az ital azonban, melyet neki adott, rossz minőségű, „*lőrénél is alább való*” volt, ezért „*fogadása szerint duplummal tartozik*”.¹¹⁸ Erdődi Péter szerint drága bort adott a felperesnek, de véleményével egyedül maradt, és három napon belül meg kellett adnia a további négy cseber italt is.¹¹⁹

Nem csak perekkel és adás-vételekkel összefüggésben jelennek meg nők a vizsgált forrásokban. A tanács rendelkezései között is találunk olyanokat, melyek nőkre vonatkoznak.

1699 januárjában például azt mondták ki, hogy „*a' Nemes Tanács és Communitasbeli becsülletes személyek relicáiáit éltekig, vagy míg uruk nevét viselik, vagy míg olyan gyermekek ne[m]*

¹¹¹ Uo. 87. 1697. jún. 25.

¹¹² Uo. 41. 1697. márc. 12.

¹¹³ Uo. 780. 1700. aug. 26. Ez az összeg jelentősnek számított, töredékéért is lehetett házat venni ekkor Debrecenben.

¹¹⁴ Uo. 480. 1699. máj. 29.

¹¹⁵ Kerékgyártónéra l. MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 55. 1701. febr. 5.; Sajtosra l. uo. 56. old. 1701. febr. 5.; Szappanos Szabóra l. uo. 58. 1701. febr. 10.

¹¹⁶ Szattmárirra l. uo. 114. 1701. ápr. 25.; Kerékgyártónéra l. uo. 221. 1701. okt. 1.; Hajosra l. uo. 758. 1704. ápr. 7.

¹¹⁷ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 746. 1700. jún. 28.

¹¹⁸ Uo. 638. 1700. febr. 1.

¹¹⁹ Uo.; Fekete Györgynét csak az ügy korábbi bejegyzéseiben említik. L. uo. 330. 1698. nov. 27.; 332. 1698. dec. 1.; 335. 1698. dec. 4.; 403. 1699. febr. 16.

nevelkedik, a'ki a' gazdaságot viselhesse, azon szabadsággal, jussal éllyenek, mint férjek idejében".¹²⁰ Az özvegyekkel a céhek is törődtek. 1703 májusában például a Fazekas Céh kérte a városi tanácsot, hogy engedélyezze a szegény özvegyeknek a pipakészítést. A tanács ezt azzal a feltétellel engedte meg, hogy az így elkészített pipákat az özvegyek csak a város-on kívül, „*külsőke[ne]k*” árulhassák.¹²¹ Egy 1704. februári bejegyzésben pedig azt láthatjuk, hogy a Varga Céhben miként igyekeztek segíteni a mesterek özvegyeit. „*A becsülletes varga czéh repraesentállya, hogy a' vargalegények dolgában eddig sok rendeletlenség volt, azért, mint más jó rendű czéhhekb[en], atyamester által oda, az hova a' szükség hozza, elsőb[en] öreg mesterekhez, özvegyasszonyokhoz, s az után renddel adattassanak a' vargalegények.*”¹²² El akarták érni, hogy a legények elsősorban azoknak segédkezzenek, akik a leginkább rászorultak erre, s ebbe a csoportba tartoztak az özvegyek is. De a következő hónapban a Szűcs Céh is ugyanerről rendelkezett.¹²³ Egy 1701. júniusi szövegrészben pedig a Csizmadia Céh értesítette arról a tanácsot, hogy egy Sándor Jánosné nevű özvegy – „*kinnek férje magát felakasztotta*” – kérvényezte, hogy folytathassa férje mesterségét, s ezt engedélyezték is, „*hogy szegény gyermekit táplálhassa*”.¹²⁴

A város vezetősége a fiatalabbakra is gondolt. 1700 decemberéből olvashatjuk, hogy amikor a prédikátorokat és professzorokat bejegyezték jövő évi hivatalukba, azt is kiemelték, hogy a prédikátoroknak meg kell mondani: „*a' szokás szerint a' leányokat tanácsák, mert az idei elműlatása is ne[m] kicsiny defectus ók[egye]lmekben*”.¹²⁵ Gondot fordítottak tehát a lányok taníttatására is.¹²⁶ Az árvák sorsát is figyelemmel kísérték: 1701 szeptemberében például az árván maradt Köntös Erzsókot bízta nagyanyja, Váradi Mihályné gondjaira, s még arra is kijelöltek valakit, hogy „*az árvának javait ki is inventáltassák*”.¹²⁷

A jegyzőkönyveket lapozgatva olyan izgalmas bejegyzésekre is rábukkanhatunk, mint az 1699. júliusi szövegrész, mely „*elmeháborodott*” asszonyokról számol be. E szerint „*Istennek irtóztató nagy ítéleti egynehány embereken megesett, elméjük megháborodásával, nevezetesen két asszonyember régtől fogva lánczon tartatik a' város istállójánál, már meg is fűröztetennek, de csak-ugyan ne[m] használ*”.¹²⁸ A két nőt ezek szerint a város istállójánál tartották megláncolva, és fűröztéssel próbálták őket meggyógyítani, sikertelenül.

Összegzésként elmondható, hogy a forrásokot olvasva igen sokszínű, változatos képet kapunk a debreceni és környékbeli nőkről, asszonyokról. Kereskedtek, mesterségeket űztek, pereskedtek, ingatlanokat adtak-vettek. A perekből látszik, hogy számos bűncselekményt követtek el. Voltak köztük rossz életűek, erkölcstelenek, de nagy tekintéllyel bíró, vagyonos asszonyok is, és többségében igyekeztek megőrizni jó hírnevüket, feddhetetlenségüket. Találunk több példát is arra, hogy bizonyos ügyekben férjük kép-

¹²⁰ Uo. 371. 1699. jan. 7.

¹²¹ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 605. 1703. máj. 21.

¹²² Uo. 736. 1704. febr. 25.

¹²³ Uo. 750-751. 1704. márc. 10.

¹²⁴ Uo. 154-155. 1701. jún. 16.

¹²⁵ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 826-827. 1700. dec. 12.

¹²⁶ A lányok oktatása – mely az egyházi nevelés keretében folyt – már ekkor is igen fontos volt a városvezetők számára, s néhány évvel később, 1708-ban megszületett az első átfogó rendelkezés a református lányiskolákkal kapcsolatban. L. Rác 1981. 454.

¹²⁷ MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 206. 1701. szept. 15.

¹²⁸ MNL HBML IV.1011.a. 24. k. 532. 1699. júl. 19.

viselte őket. Olyan asszonnyal is találkozunk viszont, aki a férjével közösen vett házról később egyedül rendelkezett, azt sajátjaként adta tovább.¹²⁹

A felsoroltakon kívül más bejegyzéseket is lehetne itt példaként idézni, melyek nők-höz kapcsolódnak – például 1698 januárjában feljegyezték Komáromi István egykori főbíró feleségének, Marjalaki Annának a temetését –,¹³⁰ de úgy gondolom, a bemutatott esetek fényében is kellően jól látszik a debreceni nők, asszonyok világa, és ezek a példák egyúttal segíthetnek bennünket abban, hogy megjelöljük mindennapjaik vizsgálatának, kutatásának további irányait.

¹²⁹ Előbbire l. pl. uo. 283. 1698. júl. 25., utóbbira l. MNL HBML IV.1011.a. 25. k. 450. 1702. okt. 19.

¹³⁰ Uo. 185-186. 1698. jan. 26.

Rita Papp

Women in the Magistrate Reports of Debrecen (1697–1705)

In my study, I examine the representation of girls and women in the magistrate reports of Debrecen between 1697 and 1705. These are very exciting resources, which allow a glimpse into the contemporary everyday life of Debrecen. First, I present women's role in various lawsuits, for instance, what they were accused of in most cases, or what they litigated for. Next, I summarize how we can meet them as a merchant, a customer of bookings, or in some other form, in the entries relating to property sales. Finally, I present some examples on how these appear in particular council and guild provisions.

Források

- MNL HBML
IV.1011.a. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.
Debrecen Város Tanácsának iratai. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek.

Szakirodalom

- Hajdu 1985. Hajdu Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Bp., 1985.
- Kállay 1996. Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848. Bp., 1996.
- Kristóf 1990a. Kristóf Ildikó: Boszorkányok, „Orvos Asszonyok” és „Parázna Személyek” a XVI-XVIII. századi Debrecenben. In: Ethnographia, 101. évf. (1990) 3-4. sz. 438-466.
- Kristóf 1990b. Kristóf Ildikó: Büjös bájosok bűne: Boszorkányvád Debrecenben. In: Rubicon, 1. évf. (1990) 2. sz. 18-20.
- M. Antalóczy 2001. M. Antalóczy Ildikó: Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén. Debrecen, 2001.
- Rác 1981. Rác István (szerk.): Debrecen története. 2. kötet. Debrecen, 1981.
- Szendiné 2005. Szendiné Orvos Erzsébet: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1606–1610. PhD-értekezés, 2005.
- Vajda 2004. Vajda Mária: Szexuális bűnök és büntetések a XVIII. századi puritán Debrecenben és környékén. In: Tisicum: a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, XIV. Szolnok, (2004). 251-267. Online: http://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_JNSZ_Evkonyv_2004/?pg=252&layout=s (Utolsó letöltés: 2015. május 20.)